

Hensynet til piger i den Reventlowske skolepolitik

Ingrid Markussen

De Reventlowske skolereformer fra 1780erne og 1790erne har altid nydt stor opmærksomhed inden for dansk skole- og uddannelseshistorie. Skolereformerne er blevet set som led i en landboreformpolitik, der førte til gennemgribende samfundsforandringer. Skoleloven i 1814 med den obligatoriske undervisning for alle og med en nyorganisering af det offentlige skolesystem var en del af denne helhedsplanlægning.

Hvilke konsekvenser landboreformerne fik for landbostandens kvindelige part har aldrig været genstand for en speciel historisk belysning, hvilket er mærkeligt, da landbokvinden var genstand for statsteoretikers og økonomers interesse i anden halvdel af 1700-tallet. Den oplysningskampagne, som i århundredets to sidste årtier blev rettet mod landbostanden, vedrørte også dem. Uden kvindens aktive støtte til forandringsprocessen inden for landbruget ville reformerne vanskeligt kunne gennemføres. Det var en klar opfattelse blandt tidens ivrige fortalere for reformer, blandt andet de to brødre Reventlow.

På godset Brahetrolleborg på Fyn blev 1780erne det årti, hvor Johan Ludvig Reventlow gennemførte landboreformer og skolereformer. I 1783 fik godset et nyt skolereglement, og man begyndte at opføre tre nye skoler. Broderen Christian Ditlev fulgte hans eksempel, og i 1792 gennemførte han en reformering af Christianssædes skolevæsen på Lolland. Andre godsejere, som Ernst Schimmelmann på Lindenberg i Jylland og Frederik Juell på Tåsinge gennemførte lignende skolereformer i 1780erne og 1790erne.

I det følgende vil jeg søge at vurdere, på hvilken måde hensynet til pigers skolegang aftegner sig i den Reventlowske skolepolitik både i teori og i praksis. Emnet er uudforsket, og jeg må begrænse mig til at ridse konturene op af et muligt forskningsemne og give et par eksempler på materiale, der kan lægges til grund for en sådan undersøgelse.

Hverken Reventlows skolepolitik eller landboreformpolitik kan ses isoleret fra den samfundsmæssige udvikling og fra tanker, som de selv havde mødt i deres egen uddannelse. Derfor er det naturligt at begynde det historisk opsøgende arbejde langt uden for de Reventlowske godser og inddrage uddannelses tanker i adelsstanden i vurderingen.

Pigers skolegang i Europa

Men lad os først se, hvordan det forholdt sig med pigers skolegang i offentlige skoler uden for landets grænser i anden halvdel af 1700-tallet. Et kæmpeværk på næsten 1000 sider om skolegang i Europa i oplysningstiden er udgivet i 1991 under medvirken af en række fremtrædende skolehistorikere fra mange forskellige lande. Hvad skriver de om pigers skolegang på det elementære trin?¹

I bogen tager udgiveren Wolfgang Schmale indledningsvis spørgsmålet om pigers skoleuddannelse op i afsnittet: "Mädchenbildung". Afsnittet på 10 sider, der bygger på de indkomne bidrag fra de forskellige lande, afslører allerede ved sit ringe omfang, hvor lidt forskning der endnu er på dette område, og forfatteren gør det også klart, at der er stort behov for ny forskning om pigernes uddannelsesmuligheder. I afsnittet søger Schmale at se på alle typer af pigeuddannelser, men her vil jeg begrænse mig til elementærundervisningsniveauet, der svarer til de Reventlowske godsskoler.

Schmale viser, at piger ingen steder i Europa fik tilbudt den samme grunduddannelse som drenge. Hvor vanskeligt det kunne være at bryde igennem de gældende normer, viser et eksempel fra det på uddannelsesområdet ellers så progressive Østrig, hvor piger i 1770'erne faktisk kunne besøge skolen ligesom drenge, men hvor Joseph II for at forbedre skolegangen, befriede drengene - men ikke pigerne - fra skolepenge!

I flere lande, både katolske og protestantiske, var der dog en udbredt ligestilling med hensyn til oplæring i to fag: læsning og religion - de to fag udgjorde, hvad man kaldte den kristne børnelærdom.

De nordiske lande, England, Skotland og Tyskland var blandt de lande, hvor piger af lavere klasser havde mulighed for at gå i skole for at lære at skrive og regne, men alle steder pointeres det, at forsømmelserne for pigerne disse steder var langt større end for drenge.

Traditionen i de fleste lande var, at drengene havde mulighed for at gå i skole og lære at læse, skrive, regne og lære religion, medens pigerne blev hjemme for at passe mindre søskende og gøre husligt arbejde, mod at oplæres i religion og læsning i hjemmet.

I Frankrig blev spørgsmålet om pigers skoleuddannelse åbent debatteret. Den franske filosof, encyklopædist og reformpolitiker, M. J. N. Condorcet skrev i

anden halvdel af 1700-tallet om lighed mellem kønnene med hensyn til evner og anlæg og plæderede derfor for en lige uddannelse af mænd og kvinder. Under den franske revolution kom et par skolelovsforslag, hvor ideerne om en lige undervisning for drenge og piger blev lagt frem. Den overvejende opfattelse var dog, at piger havde bedst af at blive undervist i hjemmet, og forslagene blev foreløbig ikke ført ud i livet.²

I Tyskland kom Industriskolebevægelsen fra 1770erne til i høj grad at satse på håndværksmæssig oplæring af piger, og i mange skoler var der flere piger end drenge.³

Pædagogisk set var teoretikere siden Wolfgang Ratkes dage i 1600-tallet enige om at ligestille begge køn med hensyn til kernefagene religion og læsning. Ratke havde foreslået den samme ligestilling for skrivning og regning, ja også sang, men det var tanker, der var langt forud for sin tid.

Skal man dømme efter værket *Revolution des Wissens*, var der således ikke mange revolutionerende ideer om pigers uddannelse at tage ved lære af uden for Danmarks grænser, da Johan Ludvig Reventlow i 1783 reformerede sit skolevæsen og gav piger muligheder for at gå i skole og lære alle de fag, som drenge også fik undervisning i - og dog!

Der var faktisk idéer at hente, både fra den franske skolepolitiske debat, fra lokale tyske skolereformer og fra den statsteoretiske litteratur i Danmark. Jeg vil begynde med de statsteoretiske tanker i Danmark, som må have påvirket den veluddannede intellektuelle elite i Danmark i anden halvdel af 1700-tallet.

Kvindesyn i dansk kameral tænkning

Mænd er virkelig meget besynderlige, mente en dansk statsvidenskabsmand ved navn Andreas Schytte i 1770erne. Mænd ønsker at få fornuftige og dygtige koner, men spærrer vejen for kvindene til alle de videnskaber, som skulle gøre dem "dydige og fornuftige", som om kundskaber ville være skadelige for kvinder, eller som om kvinder var så skrøbelige, "at de ikke kunne tåle at vide, det de burde vide som Mennesker."

Andreas Schytte fremsatte de kritiske ord i sit værk *Staternes indvortes Regjering*, der udkom fra 1772-1776. Schytte var professor i jura og de "kamelale videnskaber", d.v.s. statsøkonomi, på Sorø Akademi i 1760erne til sin død i 1777 og var de to brødre Reventlows lærer under deres Sorøstudier fra 1764-67. De unge adelssønner opbevarede livet igennem fyldige kompendienotater fra Schyttes forelæsninger, og de stod i venskabelig forbindelse med ham som voksne. Man kan derfor gå ud fra, at de har mødt Schyttes kvindesyn i 1760erne eller senest i hans værk fra 1770erne; et værk som endnu opbevares i det Reventlowske bibliotek.

I det fem bind store værk er hele bind fire optaget af opdragelsesspørgsmål. Den opmærksomhed, der her vises opdragelsesproblemer, er med sikkerhed ikke overgået af senere tiders statsvidenskabelige værker! Schyttes kvindesyn kommer frem i et afsnit om almindelige fejl i tidens opdragelse. I sin kritik af det mandsdominerede syn på det oplysningsniveau, der passede sig for kvinder, mente Schytte, at de største fejl ved opdragelsen blev begået mod "det smukke køn". Fejlen var, at mænd ganske vist kunne indrømme, at kvinder som oftest havde den samme styrke i forstanden som mænd, og at de endog ofte kunne overgå mændene. Alligevel veg de tilbage for at bruge kvindernes rige evner. Ifølge Schytte var kvinderne ikke bare mændene jævnbyrdige i intellektuel henseende. Han fandt, at kvinderne både havde en finere forstand, en mere levende indbildningskraft, en mere tilforladelig smag og et hjerte, der var mere tilbøjeligt til ømhed og mildhed end mændene. "Komme nu Videnskaberne disse fortræffelige Gaver til Hielp, bleve Sielens Dueligheder øvede, forbedrede man deres Hierter, gjorde man dem bekiendte med de nyttige og skionne Videnskaber, Hvor stor Nytte kunde de da ikke gjøre Verden", udråbte Schytte begejstret.⁴

Schyttes opfattelse af mænds ulogiske holdning til kvinders uddannelsesmæssige behov og muligheder var ikke specielt møntet på landbokvinder. Hans tanker rettede sig mod samfundets ledende intellektuelle kredse blandt adel og byernes borgerskab. Men med udtrykket, at kvinderne burde have en viden som "mennesker", henviser Schytte til naturrettens ligeretstanker, som var en væsentlig del af det 18. århundredes oplysningsideologi. Dermed udvides perspektivet til en viden, der strakte sig ud over en bestemt stand.

Bag Schyttes synspunkter ligger ikke bare en anerkendelse af kvinders rige åndsevner, men også en økonomisk tænkning, som er karakteristisk for tiden. Staten havde brug for de åndelige ressourcer, der fandtes inden for rigets grænser. Kvinderne var en sådan intelligensreserve, og et hævet oplysningsniveau ville kunne aktivere dem til gavn for hele samfundet. Det var tanker, som var ganske naturlige for en person, der underviste i de kamerale videnskaber.

Hvad var da de kamerale videnskaber? Jo, en katedralist var kort sagt en statsøkonom eller forvalter, der havde til opgave at sørge for, at statens indtægter voksede optimalt, og at statens udgifter blev så små som muligt.

Vi kender bedst de kamerale tanker fra landboreformeme i 1780erne og 1790erne. Ifølge den kamerale tankegang blev bønderne betragtet som en økonomisk ressource for staten. En af forudsætningerne for, at der kunne skabes et bæredygtigt, dynamisk landbrug i Danmark, var, mente økonomerne, et hævet oplysningsniveau hos "den ærværdige Bondestand". Udtrykket er typisk for tiden og viser den opprioritering, som kom den tidligere så nedvurderede bondestand til del. Andre forudsætninger var frihed fra stavnsbånd, ejendomsret

til jorden samt bedre dyrkningsmetoder. Uddannelsen skulle give muligheder for, at de øvrige forudsætninger kunne tilvejebringes hensigtsmæssigt.

Et grundlæggende idésæt bag denne nok så kontante statsøkonomiske vurdering var naturretstankerne, der voksede i styrke gennem hele 1700-tallet, kulminerende i den amerikanske frihedsforfatning og i den franske revolution. At naturretstankerne fik en sådan styrke, skyldes formentlig, at de i slutningen af 1600-tallet var blevet indoptaget i den pietistiske bevægelse. Pietister, som Phillip Jacob Spener og skolemanden August Hermann Francke, pointerede, at alle mennesker var lige over for Gud, og at stand, økonomiske omstændigheder (og for så vidt køn) var ligegyldige, når regnskabet skulle gøres op på dommens dag. Til den tid ville det være det enkelte menneskes personlige Gudsopfattelse og de deraf følgende fromme gerninger, det vil sige sociale og samfundsmæssige aktiviteter, det kom an på! Alle menneskers lige værd, uanset i hvilken stand de var født, passede fint ind i den kamerale, økonomiske tænkning, og mange af tidens førende statsøkonomiske tænkere var, som Andreas Schytte, pietistisk inspirerede. Naturrettens lighedstanker om det enkelte menneske omfattede altså også kvinderne.

I Schyttes tankegang var ikke kun boglig viden nødvendig for kvinderne, men også viden om husholdning, barnepleje, amning etc. Det var ikke svært at overføre tanker som disse til en praktisk viden, som netop var gavnlige for landbokvinder. I den fremvoksende industri- og arbejdsskolebevægelse i Danmark kan vi se tanker udmøntet i praksis i de såkaldte spindeskoler.

Spindeskoler og skolehaver

Fra tyske og østrigske pædagoger kunne man hente ideer om skoler, hvor praktisk arbejde skulle kompensere for skolens øvrige stillesiddende liv. Børnene skulle lære at bruge deres hænder, at være arbejdsomme, koncentrerede, flittige og at se et praktisk resultat af deres bestræbelser. Hurtigt udviklede de gode pædagogiske intentioner sig imidlertid til rene produktionsværksteder, hvor sigtet var at lade de fattigste børn hjælpe til med at skaffe de daglige fornødenheder gennem deres eget arbejde. Således kom piger i mange spindeskoler i Danmark til at spinde og karte uld og strikke strømper uden meget anden undervisning.

Også de to brødre Reventlow blev engageret i arbejdsskoletanken, men de udmøntede den mere i overensstemmelse med de tyske pædagogers intentioner end med den danske spindeskolepionér F. Rybergs skoler i Danmark.⁵ På Brahetrolleborg blev der tidligt oprettet en spindeskole formentlig for lidt større børns oplæring i håndværk og håndarbejde, men børneskolernes undervisning blev ikke belastet med arbejdsskoleafdelinger.

Johan Ludvig Reventlow reformerede sit skolevæsen på Brahetrolleborg i 1783. Pigerne blev her undervist i skolens forskellige fag, bl.a. i skrivning.

Både Johan Ludvig og Christian Ditlev Reventlow var meget optaget af nytten af praktiske færdigheder, og ikke mindst Christian Ditlev praktiserede selv forskellige former for håndværk. I familiens breve bliver han ofte kaldt "den stærke smed", en henvisning til hans engagement i smedearbejde og i at udføre fysiske eksperimenter. Begejstringen for håndens arbejde var en del af oplysningstidens forestillingsverden og afspejler en foragt for den gamle klassiske lærdom, der nu blev anset for forældet.

På Brahetrolleborg, hvor alle de nye ideer skulle afprøves, blev der i årenes løb udviklet en hel lille håndværksproduktion, der i mange år gav egnen et specielt husflidspræg. I 1794 blev der oprettet et høravlingsinstitut og et drejl- og

damaskvæveri. Af P. M. Sørensens beretning i *Den Reventlowske Skole i 150 Aar* fremgår det, at de mange praktiske arbejder rundt på Brahetrolleborg smittede af på husflidsarbejdet i hjemmene rundt om på egnen.⁶ De spindeskoler, som Reventlow lod opføre på godset, har formentlig også haft tilknytning til høravlingsinstituttet og fortrinsvis fungeret som fritidsbeskæftigelse for den ældre skoleungdom, men evt. også for voksne. En af spindeskolerne fungerede i 1795 i seminariets øvelsesskole, så her må skolebørnene have haft muligheder for at tage del i arbejdsprocesserne.⁷

Vi kan derfor regne med, at unge kvinder og voksne landbokvinder har haft mulighed for at lære at karte, spinde, væve og strikke, ligesom der ved skolerne skulle indrettes skolehaver. Også dette var en idé, som var realiseret i de tyske og østrigske industri- og arbejdsskoler.

I skolehaverne skulle lærerens kone være børnenes vejleder med hensyn til at dyrke forskellige grøntsager. Selv om skriftligt materiale fra godset ikke omtaler skolehaverne mere end få gange, er det ganske klart, at de har eksisteret og givet pigerne en indsigt, som de ikke tidligere havde haft, og som ville komme dem til nytte gennem hele livet. Hvordan kan dette siges med så stor sikkerhed? Jo, efter at seminariet på Brahetrolleborg var blevet oprettet i 1794, findes der i seminariets regnskabsmateriale oplysninger om seminariets egen skolehave, dens inddeling i lodder og seminaristernes valg af grøntsager. Herved får vi et indirekte vidnesbyrd om den vægt, som Reventlow lagde på lærerens havebrugs-kyndighed. Den samme udvikling kan ses ved de andre seminarier.

Kvinder fik ved de nye typer af skoler en mulighed for at fungere som lærerinder. I de tyske arbejdsskoler skulle de kvinder, som skulle undervise børnene i håndarbejder, være af "rene sæder og have sund forstand" samt have evne til at lære fra sig. Men det var ikke nok. De skulle også være i stand til både at regne og skrive, så de kunne holde regnskab med materialer. I København blev der oprettet en uddannelse for lærerinder i hegling⁸ og spinderi. Som i Tyskland skulle de være fornuftige og uberygtede og kunne omgås børnene med venlighed.

Vi ved næsten ingenting om de kvinder, der fungerede som lærerinder ved spindeskolen på Brahetrolleborg. Men vi må gå ud fra, at respekten for det praktiske håndarbejde trak en øget accept af skrive- og regnekundskaber blandt piger med sig.

Rochows syn på pigers ligestilling i skoleundervisning

Den Reventlowske skolepolitik stod ikke bare i gæld til tysk arbejds- og industriskolebevægelse. I endnu højere grad blev det godsejeren på godset Reckahn i Brandenburg, Friderich Eberhardt von Rochow, der kom til at danne

mønster for de Reventlowske skoletanker. Rochow var den skolemand, som mere end nogen anden plæderede for at give piger samme skoleundervisningsmuligheder som drenge. Bemærkelsesværdigt er det, at han gjorde det ud fra en gammeltestamentlig ideologi om kvinden som mandens bedste støtte, idet han henviste til Salomons og Siraks tekster.⁹ Hans skolevæsen blev fra 1773 et pædagogikkens Mekka, skrev en af tidens førende tyske tidsskriftredaktører. Ingen af de to brødre Reventlow ser ud til at have besøgt stedet, men de kunne tidligt læse om hans skolereformer i en bog fra 1778 og senere den i Danmark meget benyttede F. C. Riemanns *Beschreibung der Reckanschen Schule*, der udkom første gang i 1781.

Et udsnit af sognepræst C. C. Birchs forskriftsamling fra 1784, der omhandler kvindens lykkelige tilstand under et kristeligt regimente.

Ejriktelige Bodløve pag. 338. følgnede —

VI.

Om Kvindens Tilstand.

Et Kvindens Tilstand for altid kan sig til, at talke
Gud; at sin er først iblandt Ejriktene. Derfor
det er Lykkelighed, som det sig er; at som sin sin,
af Gud og at udde Lykkelig iblandt andre; som man
og lov at Kvindens glæde Lovord, at sin
for det iblandt Ejriktene. God Gudningens Blinde
de besættede, som de Lov og Evolve, de Lov
indst fort; for det manne men de indstillede og
kan ikke som for Dage med andre. Gud og
det lov saamynd Indvænne og vinder at
Kvindens vil Gud sig; de Gud er den,
n o o e . . . n o s k o . . . o e o . . . l o d .

C. C. Birchs skriveforskrifter for piger

At ikke bare Rochows, men også Schyttes tanker slog an i pædagogiske kredse er givet. På Brahetrolleborg skrev sognepræsten C. C. Birch i 1784 en skriveundervisningsbog til godsets skoler, hvor han tilrettelagde enkelte stykker, så de egnede sig for piger.

Indledningsvis omtaler Birch en række forudsætninger, som skulle være opfyldte, for at en god skriveundervisning kunne finde sted. Første grundsætning var, at alle skriveøvelserne skulle være nyttige for barnet.

Min anden grundsætning er den, skriver Birch, at skriveøvelserne burde være indrettede for begge køn, ikke blot for mandskønnet. Opgaven var ikke helt let. Forgængere havde han ingen af, da næsten alle pædagoger kun henvendte sig til drenge. Hvad bondestanden angik, mente Birch ikke, at nogen endnu havde bestemt grænserne for undervisning af piger. Der fandtes således ikke nogen direktiver eller eksplicit udformede ideer om, hvor grænsen gik for pigers undervisning. Det var denne usynlige grænse, sat af traditionen, som Birch nu ville bryde igennem.

Bogen ville sikkert have vakt stor opmærksomhed, hvis den var kommet ud over Brahetrolleborgs grænser. Birchs bog blev imidlertid aldrig offentliggjort. Den blev formentlig overhalet af en anden forskriftsamling, udarbejdet 1785 af gravøren, professor Terkel Kleve i København.¹⁰ Dette første forsøg på en særlig pædagogisk hensyntagen til piger kom altså aldrig til offentlighedens kendskab. Birchs bog befinder sig stadig i sin håndskrevne form i Brahetrolleborgs arkiv. I hvor høj grad godsets skoler har gjort brug af den vides ikke. Den omtales aldrig direkte i skolekommissionsprotokollerne. Da Birch forblev sognepræst på stedet indtil 1801, og da han som medlem af skolekommissionen førte et ugentligt tilsyn med skolerne, er det sandsynligt, at han på en eller anden måde har ladet bogen - eller bogens principper - indgå i skolernes pensum.

Et specielt afsnit i bogen drejede sig "Om Quindekiønnet". Her fremlagde Birch den opfattelse, at kvinder burde være taknemmelige over at være fødte i et samfund som det danske. Birch skrev:

Et Fruentimmer har altid Aarsag til at takke Gud, at hun er født iblandt Christne. Dersom det er Lyksalighed, som det er, at have sin Frihed og at nyde Agtelse iblandt andre; saa maae og bør et Fruentimmer glædes derved, at hun har dette iblandt Christne. Hos Hedningerne bliver de behandlede, som Slaver og Trælle, de lave intet stort, for det meeste ere de indelukkede og kan ikke have frie Omgang med de andre. Endligt, dette bør saaemeget desmeere opmuntre et Fruentimmer til Guds frygt, thi Gud er den, som lod dem være saa lykkelige, at de leve iblandt Christne. Det er derfor deres Pligt, at pryde dem med gode Gierninger.

Birchs begejstring over pigernes lykke - og forpligtelse - ved at være født blandt kristne, kan forekomme en nutidig læser lidt komisk, men det var ikke Birchs egen idé. Han havde hentet den hos A. Schytte i hans ovennævnte værk. Tankerne var heller ikke Schyttes egne. Han havde fået dem fra et værk: *Christen-Staat*, skrevet af den første kamerale statsteoretiker, W. L. v. Seckendorff; et værk, der var blevet genudgivet i 1743.¹¹ Opfattelsen gengav således almindeligt tankegods i tiden. Birch henviste for en sikkerheds skyld også til Timm: 2, 10. Han fortsatte i det følgende afsnit med at vise, at en kvinde burde læse Guds ord med flid for at finde gode eksempler på gudfrygtige kvinder, som Maria Magdelone, Saloma, Maria og Martha, den bodfærdige synderinde. Teksterne ville de kunne finde i Niemeyers karakteristik af bibelen. Hvis man udelod nogle passager og holdt sammenhængen ubrudt, ville teksterne være gode forskrifter for piger.

Med henvisningen til Niemeyers bog er det tydeligt, at Birch henvender sig til lærere, der selv skulle finde de passende steder frem hos Niemeyer. Bogen må derfor betragtes som en metodevejledning for lærere i skrivning.¹² I det tredje afsnit opfordrede Birch pigerne til at holde sig renlige i undertøj, klæder, ansigt og hænder. Det ville både se godt ud og være nyttigt, fordi pigerne skulle omgås mælk, smør og andre fødevarer. Lærte pigerne renlighed fra ungdommen, så ville det blive en vane, og vanen ville hjælpe dem til at komme i en god tjeneste.

Af Birchs forskrifter for piger kan man se den begyndende kampagne for en bedre hygiejne hos landbefolkningen.¹³

Birch afsluttede sin forskriftsamling med at henvende sig til de voksne over 20 år. Det er tydeligt, at hans forskrifter også skulle bruges i den frivillige aftenundervisning. Her skriver han om Salomons beskrivelse af en god kone og henviser til ordsprogsbogens 31. kapitel fra det 10. til det 31. vers. Det er tydeligt, at han også her regner med at have skrivende bondekvinder blandt dem, der skulle undervises.

Her vises en god Kone, Beskrivelsen er lærerig for alle dem, som ville see, hvad her fordres af en huuslig og roesværdig Kone. Ethvert Land har sine Skikke, det bør man ogsaa her tænke paa. Imidlertid sees tydeligt, at Flid, Vindskibelighed, Aarvaagenhed, Omhyggelighed for Huusets Folk og Kierlighed til Manden ere de Pligter, som der fordres. Ligesaa lærerigt er det som findes i Syrachs Bog, det hele 26. Capitel.

Efter denne passage er der nok mange, der med spændt interesse ønsker at læse i Siraks bog i de apokryfe skrifter i Det gamle Testamente for at se, hvad der egentlig står skrevet i det 26. kapitel. Ikke uventet er ånden her den samme

som hos vismanden Salomon. Men måden at udtrykke sig på er unægtelig mere bramfri og farvestærk. Hør bare, hvad de unge kunne læse i deres bibel¹⁴ og derefter skrive af:

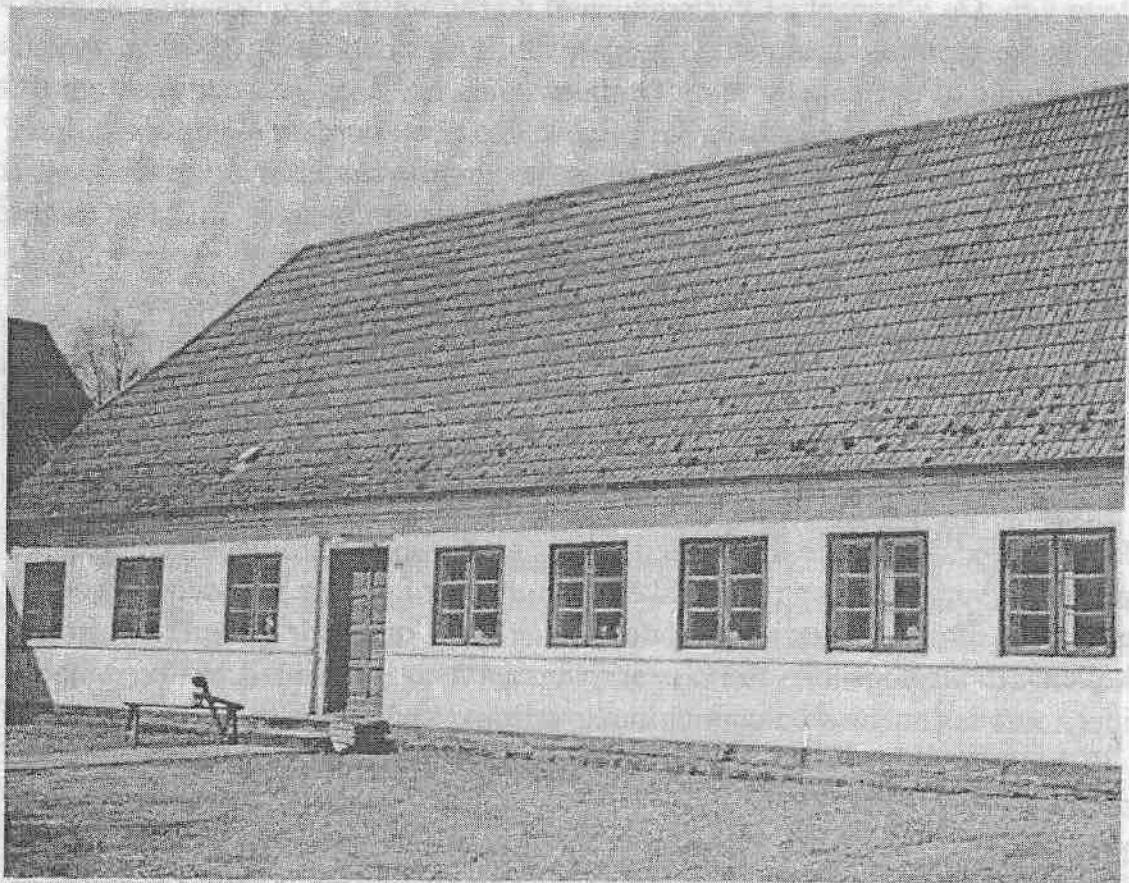
Fromme kvinder priises; onde lastes. Lyksalig er den mand, som haver en god hustru, og hans dages tal bliver dobbelt .... En mandig (dygtig!) hustru glæder sin mand, og skal fylde hans livs aar med fred...Hierte-vee og sorrig er en kvinde som er nidkier imod en anden kvinde og hudstryger hende med tungen og udføre sagen til alle. En ond kvinde er som et par oxen i et aag, der trukke hid og did, hvo hende beholder, er som den, der griber en scorpion...En drukken kvinde foraarsager stor vrede, og hun kand ikke skjule sin skam...Hold stærk vagt over en ubluefærdig datter, at hun skal ikke bruge sin egen villie, naar hun finder efterladelse derti l ... En kvinde, som kand tie, og er vel sindet, er en gave fra Herren, og der er ikke vederlag imod en vel optugtet siel...Som solen, der oprinder paa Herrens høye himle, er og en god kvindes deylighed i sit huuses prydelse... En uskikkelig kvinde skal gjøre sin mand vanære, men en skikkelig datter skal og have undseelse for manden ... En kvinde, som ærer sin egen mand, skal ansees viis for alle, men en, som vanærer ham, skal kiendes af alle at være ugudelig i hoffærdighed.

Lad os standse her. Kapitlet indholder mange flere bidrag til det, som vi kan se af det citerede: det kvindesyn, som har præget kirken i århundreder. Jesus Sirak tilhører ligesom Salomon den hedenske tid før kristen tidsregning, og det er derfor paradoksalt, at Birch på den ene side lovpriser en kristen humanitet over for kvindeskønnet, samtidig som han med begejstring bruger halvdelen af sin forskriftsamling på at udbrede kendskabet til de hedenske vismænd Salomons og Siraks leveregler og ordsprog. Når dette sker så kontant, som det gør i Birchs bog, er det fordi opfattelsen af kvindens underordnede rolle i hjemmet var almindeligt accepteret i samtiden.

Opfattelsen var for længst slået fast i den såkaldte "hustavle", der indgik som et tillæg til teksterne i Luthers lille katekismus. Her kunne børnene læse om, hvordan kvinden skulle være sin mand underdanig som sin herre, fordi det havde Sara været over for Abraham. Ved hustavlens centrale placering i katekismen var dette kvindesyn i 1700-tallet ligefrem blevet en del af den kristne børnelæring.¹⁵

Af de uddrag, som her er gengivet af Birchs forskriftsamling, får vi således ikke opfattelsen af, at godsets børn og unge under Johan Ludvig Reventlows reformår ligefrem fik et radikalt ændret kvindesyn gennem teksterne i undervisningen. Da vi ved, at Rochows skolevæsen ligger som mønster for den Reventlowske skolepolitik, og vi ved, at hans opfattelse af, at piger skulle have den

samme uddannelsesmulighed som drenge netop bygger på tekster som disse, må vi blot konstatere, at teksterne - selv om de forekommer kvindeundertrykkende - alligevel gav argumenter for, at denne mandens bedste hjælper havde samme krav på og ret til uddannelse, som manden selv! Det nye var ikke respekten for kvindens praktiske arbejdsindsats, den havde kvinder haft også tidligere. Det nye var snarere de hævede kvalifikationskrav til kvindens arbejdsindsats. De hævede krav åbnede for en mere udbygget skoleuddannelse for pigerne. Og naturretens ligeretstanker hjalp denne opfattelse på vej. Altså på den ene side skulle kvinderne være underlagt mandens magtudøvelse i hjem og samfund, på den anden side var hun uundværlig, for at manden kunne fungere i et nyt landbosamfund, der krævede langt større selvstændighed og viden end tidligere. Sammen skulle mand og kvinde gøre bondestanden til en dynamisk økonomisk ressource i samfundet - med det samme indbyrdes magtforhold som tidligere. Det var den bagved liggende kameralistiske tankegang.

Endnu 200 år efter opførelsen af Gørup skole på Brahetrolleborg, står skolebygningen rank og flot - et vidnesbyrd om den kvalitet, J. L. Reventlow ønskede at give sit skolevæsen. Den rummer i dag et lille skolemuseum, hvor skolekommissionsprotokollen fra Brahetrolleborgs skolevæsen opbevares.

Pigers skriveundervisning på Brahetrolleborg

På et punkt vidner Birchs bog om, at en ny holdning havde vundet indpas - også piger forventedes at skulle lære at skrive. Nogle af dem har formentlig haft mulighed for dette også tidligere.

Da Johan Ludvig Reventlow gennemførte sit nye skolereglement på Brahetrolleborg, eksisterede der flere skoler på godset siden Frederik Trolles tid i 1690'erne. Men her som så mange andre steder var skrive- og regneundervisning blevet et tilbud, som forældrene skulle betale for. Undervisningen efter 1783 var ganske vist ikke gratis for forældrene, men forskellen var den, at nu skulle alle i sognet betale til skolevæsenet, hvad enten de havde børn eller ej. Skolevæsenet blev altså betalt over skattebilletten, og derfor oplevede forældre ikke en ekstra byrde, hvis deres børn skulle lære at skrive og regne.

Hvad stod der da i det nye skolereglement om pigers undervisning? Blev det præciseret, at der blev stillet de samme krav til piger og drenge? Nej, det gjorde det ikke, men der blev heller ikke sagt noget om, at kravene var forskellige for de to køn. Og alligevel - Efter omtalen af de forskellige fag, læsning, religion, skrivning, regning og almennyttige fag fulgte en præcisering af, hvad skolen ville kræve af det enkelte barn. Omtaleformen er "han", og der tales om de uddannelsesmæssige krav, der vil blive stillet til en vordende gårdmand, husmand og landarbejder. Ingenting siges om, hvilke krav der må stilles til en husmoder eller landbokvinde. Også af denne formulering kan man få indtrykket af, at piger måske alligevel ikke ville få lov til at benytte sig af skolens tilbud, men måtte forsømme for at passe sine arbejder i hjemmet.

Skolereglementet fra 1783 bekræfter således ikke det indtryk, som Birchs omsorg for pigernes skriveundervisning gav. Skrive- og regneundervisning blev end ikke obligatoriske fag i 1783. Ganske vist omtaler reglementet de to fag blandt skolens undervisningsfag, men i instruktionen til lærerne står præciseret:

"Alle som forlange eller ønske at regne og skrive", stod der, måtte læreren lære det med den største flid. På dette punkt ser det ud til, at forventningsniveauet på godset var større end de faktiske bestemmelser i skolereglementet. Hvordan gik det så med pigernes skriveundervisning? Det kan skolekommissionsprotokollen fortælle noget om. Her blev skriveundervisningen omtalt ved hvert møde, idet kommissionens medlemmer kunne se prøver på børnenes skrivebøger.

På baggrund af reglementets frivillighedsbestemmelse er det interessant at se, at pigers skrivefærdighed i alle møder omtales på linje med drengenes. I protokollen noteres ofte, hvor mange børn i hver klasse der har afleveret besvarelser, og ofte får netop pigerne ros for deres fine håndskrift. Eksempelvis står der fra mødet den 19. april 1803: "I Særdeleshed Pigernes Skrivebøger udmærkede sig fortræffelig, fortrinligen, og deres Skrivt fandtes i Almindelighed meget got".

Et af de mest udførligt beskrevne skolekommissionsmøder fandt sted den 4. august 1796. Situationen var også ganske usædvanlig. Skoleholder Pade i Haagerup skole havde ladet sig skille fra sin kone. Forældrene var særdeles utilfredse med ham. De mente blandt andet, at han havde forsømt sin skole. Derfor havde de sendt en lang klageskrivelse til skolekommissionen, og kommissionen havde besluttet at lade alle børn offentligt eksaminere under kommissionens møde på Brahetrolleborg.

Eksamen i Haagerup skole i 1796 - og pigerne

Den opståede konfliktsituation giver os et godt indtryk af krav og kundskaber og giver samtidig et levende billede af den totale forvirring, der opstod, da sognepræsten C. C. Birch og forvalter Plambeck i hast skulle nedskrive den mundtlige eksamination, der blev udført af Pade. De stakkels referenter kunne slet ikke nå at følge med. Spørgsmålene haglede ned over børnene, og svarene kom fra så det ene, så det andet barn. De kunne end ikke holde rede på spørgsmålene, fordi de opløste sig i flere og gik sammen med svar til nye spørgsmål. Bedre gik det med de skriftlige prøver. Her fik børnene spørgsmål, som de skulle besvare skriftligt.

Følgende ordrette citat fra protokollen kan give et indtryk af både skrivefærdigheden og kommissionssmedlemmernes holdninger til eksamenssituationen. Således står der f.eks. anført vedr.:

de af nogle Drengene saavel som Piger frivillig besvarede Spørgsmaal. Disse Prøver stadfæste at Børn i Pades Skole har Leilighed hensigtsmæssig at øve sig i Skrivningen, og vil bringe det saavidt at de selv kunne udtrykke deres Tanker læselig og forstaaelig. Ved at bedømme disse Prøver, maae tillige høves Hensyn til, at de ere skrevne ved en saa høitidelig Examen paa et fremmet sted, nemlig her paa Gaarden (Brahetrolleborg, min anm.) og i en stor Forsamling af Skolekommissionens Medlemmer, de klagende Gaardsbeboeres og fleere Tilhøreres Overværelse¹⁶. Ved slige Omstændigheder er det en naturlig Følge, at Børnene ikke saa let vise hvad de veed... som naar de ere i deres sædvanlige Forfatning og Stilling, hvor de hverken ere frygtsomme, eller omgivne af saa mange Gjenstande, der adspredde dem. Af de skriftlige Prøver udmærker sig især Pades Søn, Nro 105, og Pigerne Nro 106, Anna Hendrik Ravns Datter, Nro 113 Maren Anders Johansens Datter og Marie her paa Gaarden. Der er fleere Børn i Skoleholder Pades Skole end disse som skriver, men de andre have ikke endnu den Færdighed skriftlig at kunne udtrykke deres egne Tanker. Og iblandt Eftermiddags Børn (de mindste skolebørn, min anm.) ere fleere, som haver begyndt at skrive, og de ved Examen fremviiste Bøger gøtgjøre noksom, at der i Haagerup Skole

anvendes Tiid paa Skrivning. Af de fremviiste Skrivebøger udmærkede sig især i anden Klasse Nro 106 Anna Hendrik Ravns Datter og Nro 113 Maren Anders Johansens Datter ved deres Tydelighed, Orden og Reenhed.

Der er ingenting at sige til, at lærer Pades søn denne dag gjorde sit yderste for at redde sin far fra repressalier. Det ser dog ud til, at han var den eneste af drengene, der udmærkede sig, hvilket måske ikke gav det bedste indtryk af undervisningen. Lidt bedre gik det for pigeme, der fik tre med blandt de bedste. Nok så væsentligt er det at se, at skriveundervisningen blev påbegyndt allerede i 1. klasse. Mange kommissionsreferater giver indtrykket af, at skriveøvelserne blev benyttet af alle, og at fagene faktisk var blevet obligatoriske, selv om kravene til børnenes færdigheder måtte afpasses efter deres vekslende fremmøde.

Skriftlige udarbejdelser var noget, som kun en del af børnene kunne forventes at klare. Denne opfattelse var endnu gældende i hele den danske landsbyskole hen mod 1800-tallets midte. Af indberetninger til Danske Kancelli i 1848 fremgår det, at kun nogle få procent af landsbyskolens børn blev udsatte for dette krav.

Af Brahetrolleborgs skolekommission får man indtrykket af, at piger generelt havde lettere ved at holde deres skrivebøger rene og pæne, og at enkelte piger ofte udmærkede sig for deres nydelige håndskrift.

Lad os herefter se, hvordan børnenes undervisning i andre af skolens fag aftegnede sig denne skæbnesvangre dag den 4. august 1796, og hvad der blev udtrykt om pigernes kundskabsniveau. Vedrørende formiddagsklassen, der omfattede de større børn, hed det, at i denne klasse havde de "rigtige Begreber om Pligter og Religions Sandheder, efter den christelige Lære og Fornuft", at nogle af børnene havde udmærket sig på en fortrinlig måde, bl.a. Pades søn og Friederich Olsen, og blandt pigerne "Nro 106 Anna Hendriks datter, Nro 108 Johanne Jacobine Iver Jacobsens Datter og Nro 113 Maren Anders Johansens Datter."

At pigerne stod sig vel i religionsundervisningen, er formentlig ikke et særsyn igennem 1700-tallet. På dette punkt var de som vist traditionelt ligestillede med drenge. Men på Brahetrolleborg skulle de også lære et ganske nyt fag, naturlære, og skolekommissionen viser, hvilken praksis der var udviklet siden 1783. Af protokollen fremgår det, at klassen havde lært så meget "af det almenyttige i denne Videnskab", som man overhovedet kunne forvente, da læreren endnu havde meget få hjælpemidler til undervisningen.

Der fandtes rigtige Begreeb f.e. om et Legeme, dets almindelige og særskildte Egenskaber, om Solens System xx. Nogle Drenge udmærkede sig og vidste vel Beskeed i Geographien.

Ligeledes er det bemærket, at det skal afdrages det
Lige at du har et lignende for og en Børn din for
den som er vist for sig selv Børn din
er Liberie til at Børn din er for and
er Dat. d. 15 Februarij 1777. Cederst.
13. Aar gammel
Divisions-Agter

1733 Ceder-Hansen
88

Her er alle for haend og for sig selv, saa skal der for den
den og for sig selv, og Apostelen Petrus siger til sine
og for sig selv i alle for sig selv og alle
og for sig selv og for sig selv og for sig selv
1733 Ceder-Hansen

Her er alle for haend og for sig selv, saa skal der for den
den og for sig selv, og Apostelen Petrus siger til sine
og for sig selv i alle for sig selv og alle
og for sig selv og for sig selv og for sig selv
1733 Ceder-Hansen

Pigerne lærte at skrive på de Reventlowske godser allerede før reformerne i 1780'erne. Her har den 14årige Anna Sophie Hansdatter den 15. febr. 1777 afleveret sin prøveskrift i 1777. Hun gik i skole i Nybygt, der hørte under Ch. D. Reventlows lollandske godser. "Er hand for mild og lemfeldig, saa skalt du der af ikke tage nogen Anledning til at fornægte hannem, hværen hver af begge slags lydig hvor du befales og forsigtig hvor du est uden deres Ordre". Det er tjenestepigens visdom, prøven giver os et indtryk af. Det havde Anna Sophie lært gennem Hustavlen i Luthers lille katekismus. Birchs forskriftsamling indeholdt tekster med det samme indhold.

I dette fag eller "Almennyttige Kundskaber", som det ofte kaldtes, udmærkede pigerne sig ikke, men de har med sikkerhed deltaget i undervisningen. Det viser andre kommissionsmøder. Fra et møde den 21. april 1803 fremgår det, at børnene blev undervist i Norges geografi og udmærket kendte landets fysiske, politiske og statistiske forfatning. At piger fik del i denne undervisning, har givet dem et helt andet vidensniveau, end det var almindeligt for piger at få både inden for og uden for landets grænser.

Om læsning hed det, at klassen med undtagelse af 2-3 drenge og 2-3 piger læste "med Færdighed". Specielt blev Pades søn og Friederich Olsen fremhævet blandt drengene og blandt pigerne Anna Hendriks datter, Ivar Jacobsens datter, Johanne Jacobine og Maria Anders Jacobsens datter samt "A. Maria her paa Gaarden", formentlig en datter tilhørende personalet på Brahetrolleborg slot.

Det er tydeligt, at der var nogle piger i klassen, der var blandt de bedste i næsten alle fag. For at se om børnene også kunne læse en bog, de ikke kendte i forvejen, lagde man Feddersens *Eksempler på visdom og dyd*¹⁷ foran børnene, og med tilfredshed kunne kommissionens medlemmer konstatere, at børnene besad en sådan grad af læsefærdighed, at de kunne læse ukendt tekst.

I regning prøvede man børnene både i tavleregning og i hovedregning. Her hed det: "I Regning paa Tavlen ere de fleeste Dreng og Piger i den 2den Klasse saaledes underviiste, at de vel kan hjælpe sig i de Tilfælde, som forekommer i det daglige Liv". Eftermiddagsklassen kunne nogenlunde addere og subtrahere i hovedet. Nogle af børnene kunne også udregne lette opgaver i forholdsregning.

Ingen børn blev specielt fremhævet i regning, og protokollen viser da også, at kommissionen ikke var helt tilfreds med niveauet.

Om formiddagsklassen hed det, at børnene her endnu var så små, at man ikke kunne kræve af dem, at de skulle fremlægge direkte beviser på deres kundskaber. Det var heller ikke meningen, idet denne klasse skulle forberede den egentlige kundskabsindlæring i anden klasse og derfor udvikle børnenes tænkning og forstand. Også på dette punkt har pigerne på lige fod med drengene fået en undervisning, som var ganske exceptionel set med samtidens øjne. Forstandsøvelser kom efter 1814-loven til at indgå i skolens undervisning, ikke som fag, men som en metode i læseundervisningen. Formentlig har den også været benyttet på denne måde i de Reventlowske skoler. Kommissionen kunne konstatere, at børnene vidste god besked med begreber som Gud og pligter og fremhævede to piger.

Det bekymrede alligevel kommissionen, at en hel del børn egentlig var for gamle til at gå i denne klasse, men man mente ikke, at det skyldes Pades undervisning, snarere forældrenes efterladenhed. Forholdet afslører de voldsomme skoleforsømmelser, som gjorde sig gældende ved godsets skoler.

Skoleforsømmelser

Et afgørende spørgsmål vedrørende pigers skolegang er netop, i hvor høj grad piger i realiteten mødte op i skolen for at modtage undervisning. Skoleforsømmelserne blev nøje fulgt i hvert eneste kommissionsmøde. Ifølge skolereglementet skulle de forsømmelige forældre og husbonder mulkteres, men i praksis prøvede man at tale sig til rette. Protokollen giver indtrykket af, at man i virkeligheden affandt sig med en formentlig ganske bevidst opsætsighed fra en del af forældre kredsen, der i lange tider holdt børn hjemme fra skolen og nægtede at forstå, at nye tider var indtrådt.

I skolereglementet fra 1783 havde Johan Ludvig Reventlow slået fast, at skolepligten, som der nu var tale om, gjaldt for både piger og drenge. I den lange indledende passage skriver J. L. Reventlow:

Alle Børn, saavel Drenge som Piger, høre uden Undtagelse til det Skole District de opholde sig i, og det saa snart de have fyldt deres 6te Aar, og indtil de have lært alt det, de vil behøve at viide i deres tilkommende Stand og Vilkaar, hvilket næppe vil opnaaes førend de ere 14ten til 16ten Aar gamle, naar det skal være saaledes, at det kan være dem til sand Nytte, Gavn og Fornøyelse, men have de Lyst, kan de besøge den endnu længer, ligesom de, der formedelst Forsømmelse, Modvillighed, eller Mangel paa Evne, ey have lært det allernødvendigste, maae vedblive indtil de har lært det, om de end blive nok saa gamle.¹⁸

Kun en nøje gennemgang af skolernes forsømmelsesprotokoller vil kunne give et klart svar på spørgsmålet, om piger i praksis også fik den samme skolegang som drenge. Et godt fingerpeg får man dog af skolekommissionsprotokollen. Af protokollen fremgår det som nævnt, at der igennem mange år var store forsømmelser ved alle skoler, og at forsømmelserne kunne være større for piger end for drenge, men ikke altid var det. Som eksempel kan angives et notat fra mødet den 4. oktober 1802 ved "Seminariets Skole", det vil sige samme skole, som var genstand for særlig opmærksomhed i 1796. Her står, at 2 drenge i 1. klasse og 1 dreng i 2. klasse samt 3 piger i 2. klasse og 1 pige i 3. klasse havde forsømt skolen uden grund i august måned. I september måned havde 2 drenge og ikke mindre end 7 piger forsømt skolen uden lovlig grund.

Ved en del møder er kun børnenes numre, ikke deres køn fastsat. Når det er helt galt med skolegangen, oplyses dog navn eller køn på de udeblevne børn. I sådanne tilfælde ses det, at kommissionen tager det lige så alvorligt, når piger er blevet holdt hjemme fra skolen, som når det gælder drengene. I 1803 står der således: "Tillige ere anført, at Jens Bøegs Datter i Fløninge endnu ikke søgte Skolen uagtet hun var over den befalede Alder". I oktober måned blev det

noteret, at 1 dreng og 1 pige havde forsømt skolen uden lovlig grund; i november gjaldt det 2 piger. Skolekommissionsprotokollen fortsætter: "I henseende til disse Forsømmelser blev bestemt at Skoleforstanderen for disse 2 Distrikter skulde tilholde disse Børns Forældre, at sørge for deres Børns Skolegang, og i Tilfælde af gyldtig Grund for deres Udeblivelse ikke undlade at anmelde dem."

Skolekommissionsprotokollen og de udvalgte eksempler viser, at Reventlow havde problemer med at få skolegangen accepteret blandt forældrene, men at accepten øgedes med tiden. I begyndelsen af 1800-tallet var der kun enkelte børn med store skoleforsømmelser i hver skole. Deraf kan man slutte, at piger på dette tidspunkt generelt gik i skole ligesom drenge og modtog undervisning i både almennyttige fag og i skrivning og regning. Ligestillingen var om ikke helt gennemført, så nået op på et højt niveau.

Protokollen lader os se skolereformen som det sejge træk, som Reventlow lagde ud med i 1783, en reform som efter et par årtier havde vundet almen accept også blandt pigernes forældre og arbejdsgivere.

Konsekvenser for folkeskolens undervisning

På det tidspunkt vi lægger skoleprotokollen på Brahetrolleborg til side omkring 1803, har princippet om pigers lige adgang til skoleundervisning i alle fag vundet indpas i Den store Skolekommissions forslag til ny skolelov, der kom i 1799. Æren for dette må for en stor del tilskrives Christian Ditlev Reventlow.

Ikke alle samtidens skolefolk kunne forstå en sådan skolepolitik. I 1803 offentliggjorde hertug August af Augustenborg, der var latinskolens øverste administrerende direktør, en ætsende kritik af hele skolelovsforslaget. Han spurgte bl.a., om det kunne være kommissionens mening at give piger den samme undervisning som drenge i fag som mekanik og geometri. Reventlows svar var kort og klart. Ja, det var kommissionens hensigt. Det var kommissionens princip, at begge køn skulle have den samme undervisning, og undervisningen i de to fag ville ikke blive lagt på et højere niveau, end at også piger kunne have udbytte af den.

Princippet om pigers lige ret til skoleundervisning var med Reventlows skole-reformer i princippet blevet en fast del af den danske skoletradition allerede før 1814. Idéerne til en sådan ligestillingspolitik havde været en del af den progressive oplysningsprægede samfundstænkning, som indgik i brødrene Reventlows egen uddannelse, og som de senere havde mødt i konkret udformning hos godsejeren Friderich Eberhardt von Rochow på godset Reckahn i Brandenburg. Det nye syn på behovet for mere veluddannede almuekvinder betød ikke, at kirkens urgamle kvindesyn samtidig blev svækket. Stadig skulle pigerne lære, at de skulle være deres mænd underdanige og derfor se det som deres fornemste

opgave at blive deres mænds bedste hjælpere i det nye landbosamfund, der voksede frem efter landboreformerne.

De problemer, som pigerne i de Reventlowske skoler kunne møde i form af skoleforsømmelser på grund af hjemligt arbejde, eller på grund af et lavt ambitionsniveau på deres vegne hos deres forældre, viste sig at være generelle problemer, som den offentlige folkeskole skulle slås med gennem hele 1800-tallet.

Anordningen af 1814 fortsatte den Reventlowske linje og fastslog alle børns obligatoriske skolegang, enten i form af privat undervisning eller i offentlige skoler. Alle fag blev obligatoriske for både drenge og piger. Men fagkredsen var uægtelig begrænset. Religion, læsning, skrivning og regning samt sang og gymnastik. De almennyttige fag, som pigerne på de Reventlowske godser både på Brahetrolleborg og Christianssæde havde nydt godt af, blev nu samlet i læseundervisningen. Til gengæld blev skriveundervisningen efterhånden et springbrædt for kvinders udtryksmuligheder. Resultatet viste sig i en hurtigt voksende skrivefærdighed, der har skabt materialemæssig og dokumentarisk grundlag for meget af dagens historiske kvindeforskning.

Noter:

1. "Revolution des Wissens?" *Europa und seine Schulen im Zeitaler der Aufklärung (1750-1825)*. Udg. Wolfgang Schmale und Nan L. Dodde. Winkler, D. 1991.
2. Schmale 1991, s. 31ff.
3. Schmale 1991, s. 36.
4. Schytte, Andreas: *Staternes indvortes Regiering*, bd. 4. København, 1772-76.
5. Markussen, Ingrid: *Til Skaberens Ære, Statens Tjeneste og Vor egen Nytte*. 1991, s. 159ff.
6. *Den Reventlowske Skole i 150 Aar*. 1933, s. 109ff.
7. Markussen, Ingrid 1991, s. 217.
8. En hegl var et redskab, der bestod af et bræt med flere rækker af spidse jerntænder, hvorpå man heglede hør eller hamp.
9. Markussen, Ingrid: *Visdommens lænker*. 1988, s. 65 ff.
10. Markussen, Ingrid 1988, s. 218 ff.
11. Markussen, Ingrid 1991, s. 414f.
12. *Niemeyers bibelske Charakteristik, København, 1779-81 blev også brugt på Brahetrolleborg seminarium, der blev oprettet i 1794.*
13. I Brahetrolleborgs bibliotek findes endnu en tysk skolebog af Christ. Faust: *Gesundtheits-Katekismus* fra 1794, der viser de Reventlowske skolers opmærksomhed over for en forbedret folkesundhed.
14. *Biblia. Der er Den gandske Hell. Skriftes Bøger ved Hans kongelige Majestæts Vor Alleunderdanigste ArveHerre Kong Christian den Sjette*. I bibelen er alle navneord skrevet med små begyndelsesbogstaver.
15. Markussen, Ingrid 1988, s. 63; 1991, s. 53.

16. Forældrene havde også klaget over, at lærer Pade ved at lade sig skille fra sin kone ikke havde været det gode eksempel for børnene, som han burde, og at børnene ved skilsmissen desuden kom til at mangle deres "Skolekone", som altid havde tørret deres strømper og sko, når de mødte våde op i skolen. Klagen er et godt eksempel på det arbejde for skolen, som blev udført i det stille af lærernes hustruer.
17. J. F. Feddersen: *Exempler på Viisdom og Dyd af Historien, tilligemed Erindringer for Børn*. Kbh. 1779.
18. *Den Reventlowske Skole i 150 Aar*. 1933, s. 65f. Skolereglementet fra 17. dec. 1783 kan ses i *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve 1785* under 25. febr.

Summary

The view on the educational needs of girls in the Reventlow reform work

Ingrid Markussen

In Danish school history the reform work within the Reventlow manor schools in the last two decades of the eighteenth century has always been dedicated substantial attention because of its decisive importance in the elaboration of the first nation-wide school law in Denmark, that of 1814. However, the view on the educational needs of girls that was expressed through this reform work has never been subjected to specific and thorough examination.

In this article the author examines the Reventlow manor schools at a very close distance throughout a reform period of two decades by scrutinizing reports from the sittings of the school commission at the estate and by studying a textbook in writing, a new subject at the time.

Girls were shown a special consideration - as they were carefully instructed in the morals and manners that were considered proper for a devoted house-wife. That should hardly surprise anyone. What is more astonishing, however, is that, in general, girls were expected to comply with the same intellectual demands as boys, and were likewise expected to frequent school regularly.

*Ingrid Markussen, født 1938,
dr.phil., docent, Inst. f. Pæd. og Udd.forskning,
Danmarks Lærerhøjskole.*

Elektronisk artikelkopi

Tidsskriftkopi af:

Kvinder, køn & forskning

Markussen, Ingrid Hensynet til piger i den reventlowske skolepolitik 1993 Årg.
2, nr. 3 (1993) S. 82-102

Kommentar:

Danbib/BOB bestil-id: 1014811897